

Anna DĄBROWSKA*

WYBRANE MODELE WSPARCIA SPOŁECZNEGO DLA RODZIN W KRYZYSIE. REKOMENDACJE DLA DZIAŁAŃ POMOCOWYCH UKIERUNKOWANYCH NA RODZINY MIGRACYJNE

Na przestrzeni ostatnich dwóch dekad wzrosło zainteresowanie problematyką pomocy i wsparcia udzielanych dziecku i rodzinie w środowisku zamieszkania, czyli w środowisku lokalnym. Rodziny potrzebują pomocy w rozwiązywaniu problemów dnia codziennego, radzenia sobie z dziećmi, a także rozwiązywania pojawiających się różnorodnych kryzysów. Działalnością pomocową zajmują się placówki, służby publiczne lub prywatne, których aktywność skupia się na obszarach: diagnozy, informacji, doradztwa i profilaktyki. Bezpośrednia pomoc rodzinie, a pośrednia - dziecku, dotyczy wielu aspektów, z których najważniejszymi są: wyrównywanie braków środowiskowych i organicznych, profilaktyka wychowawcza oraz pomoc doraźna w sytuacjach kryzysowych.

W specyficznej sytuacji znajdują się rodziny migracyjne, ponieważ ich ewentualne problemy nie są wciąż dogłębnie rozpoznane (zbadane), co utrudnia opracowanie dla nich kompleksowego modelu wsparcia. Niniejszy artykuł zawiera jednak wybrane wskazania, które mogą służyć jako materiał źródłowy dla potencjalnego modelu, a zgromadzono je na podstawie dotychczasowych badań środowisk rodzinnych rozłączonych geograficznie.

Słowa kluczowe: model, wsparcie, pomaganie, rodzina, dzieci, młodzież, migracja zarobkowa, rodzina migracyjna.

Wprowadzenie

Współczesna rodzina coraz częściej jest narażona na zagrożenia społeczne i ryzyko występowania takich zjawisk jak: ubóstwo, uzależnienia, przemoc

¹ Dr Anna Dąbrowska – Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

wewnątrzrodzinna, zmiany stylu życia, przeobrażenia tradycyjnych modeli i funkcji, a także liberalizacja obyczajów oraz norm w niej panujących. Rodziny przeżywające kryzys mają problem z samodzielny przewyciężaniem zaistniałych przejściowych lub długotrwałych sytuacji, czy też uporaniem się z wewnętrznymi konfliktami. Dlatego też udziela się im różnorodnych form wsparcia, które w pierwszej kolejności pobudzają naturalną aktywność oraz przekonanie o możliwościach samonaprawczych tkwiących w zasobach rodzinnych. Właściwa diagnoza trudności i problemów oraz dostosowanie odpowiedniej, indywidualnej terapii rodzinnej do konkretnej sytuacji, stanowi kluczowy element działań pomocowych i gwarantuje efektywność oferowanego wsparcia.

Od kilkunastu lat coraz częściej w kręgu zainteresowania, co najmniej kilku dyscyplin naukowych, pojawia się problematyka rodzinna w kontekście migracji zarobkowych, ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji wynikających z rozłąki. Podejmowane badania, publikowane artykuły, raporty, monografie oraz inne opracowania dotyczące nowego typu rodzin, tj. transnarodowych (migracyjnych, rozłączonych geograficznie), przybliżają ich oblicza i ujawniają potencjalne deficyty w prawidłowym funkcjonowaniu. Rodzaje oraz zakresy owych defektów bywają nierzadko zaskoczeniem dla rodziny, bowiem zdarza się, iż same wyjazdy zarobkowe są spontanicznym zdarzeniem. Tego typu nowe okoliczności wzbudzają u domowników niepewność, wywołują obawy, zaburzają rytm życia oraz poczucie bezpieczeństwa. Rodzina próbuje dostosować własne funkcjonowanie do nowej, odmiennej sytuacji. Większości środowisk udaje się przeorganizować codzienność i przetrwać czas rozstania z matką, ojcem lub obydwójgiem rodziców bez większych kryzysów. W rodzinach, w których pojawiają się problemy i brakuje umiejętności samonaprawczych niezbędna jest pomoc instytucjonalna. W odniesieniu do rodzin migracyjnych pojawia się dodatkowa trudność ponieważ nie ma odrębnego modelu działań pomocowych dla tego typu środowisk. Swoistość problemów z jakimi spotykają się ich członkowie wymaga indywidualnego podejścia do zagadnienia, które powinno być poprzedzone wnikliwymi badaniami i opracowaniami, a w następnej kolejności dopiero działaniami terapeutycznymi. Bez wątpienia staje się to istotnym wyzwaniem dla pedagogów, psychologów, pracowników socjalnych, prawników i wszelkich osób kierujących swą aktywność na rzecz pomocy rodzinom migracyjnym.

Autorka publikacji podejmuje próbę usystematyzowaniem dotychczasowej wiedzy teoretycznej i empirycznej (opartej na wynikach badań własnych oraz innych, prowadzonych w Polsce) odnoszącej się do sytuacji problemowych rodzin rozłączonych geograficznie. Efektem są zaprezentowane poniżej rekomendacje dla budowania modelu wsparcia ukierunkowanego na rodziny migracyjne, w tym na wychowujące się w nich dzieci i jednostki w fazie dorastania.

Artykuł zawiera charakterystykę najczęściej stosowanych sposobów wspomaganie społecznego, w tym socjalnego, terapeutycznego i dydaktycznego w pracy z dziećmi, młodzieżą oraz całymi rodzinami, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Pierwsza część zawiera ogólne treści z zakresu wsparcia społecznego, natomiast w drugiej części dokonano bardziej szczegółowej prezentacji analizowanej problematyki. Część trzecia obejmuje wytyczne dla opracowania modelu wsparcia dla rodzin migracyjnych. Rekomendacje są wynikiem badań autorskich, prowadzonych w ramach realizacji programu badawczego finansowanego ze środków Unii Europejskiej,¹ jak też empirii (dotyczącej tematyki związanej z rodzinami migracyjnymi) dokonanej na przestrzeni ostatnich kilku lat przez naukowców zarówno polskich, jak też innych części świata.

Ogólne zasady dotyczące wsparcia społecznego

Sytuacje kryzysowe dotyczą każdego człowieka i raczej nie ma takiej osoby, która w swoim życiu nie spotkała się z sytuacją, z którą nie jest w stanie poradzić sobie samodzielnie i potrzebuje pomocy drugiego człowieka lub grupy. Zdecydowana większość ludzi pozostaje w stałych relacjach społecznych z innymi i to właśnie oni stanowią podstawowy, naturalny system wsparcia służący przezwyciężaniu sytuacji kryzysowych. Najtrudniejsza sytuacja jest wówczas, gdy osoba pozostaje zupełnie sama ze swoimi problemami i jest odizolowana od bliskich, przyjaciół, czy rodziny. Musi wówczas skoncentrować się na innych formach pokonywania trudności, które nie zawsze są dla niej w pełni konstruktywne. Pojawiające się w rodzinie sytuacje nieznanne i problemowe powodują dość często bezradność, zagubienie, strach. Członkowie rodziny nie radząc sobie z zaistniałą sytuacją poszukują pomocy u władz lokalnych i w różnego typu placówkach pomocowych, które uprawnione są do diagnozowania rodzin ryzyka, a następnie podejmują działania na ich rzecz. Instytucjami tymi są na przykład: Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, poradnie specjalistyczne, instytucje wychowania przedszkolnego, szkolnego i pozaszkolnego, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, sądy rodzinne i opiekuńcze, ośrodki pomocy społecznej. System wsparcia społecznego w Polsce nabrał szczególnego znaczenia po transformacji ustrojowej, kiedy to na skutek licznych przeobrażeń w różnych dziedzinach życia oraz w związku ze skutkami nowego ładu społecznego i ekonomicznego doszło do

¹ Projekt badawczy: *Eurodzieci. Diagnoza sytuacji rodzinnej i społecznej eurostrot. Tworzenie systemu wsparcia w celu przeciwdziałania wykluczeniu i marginalizacji*. Koordynatorem ds. badań oraz osobą, która opracowała narzędzie badawcze oraz napisała publikację podsumowującą projekt, była autorka niniejszego artykułu.

narastających trudności w funkcjonowaniu wielu rodzin. Elementarne problemy, jakie pojawiły się na tym polu to: bezrobocie, ubóstwo, bezdomność, ale także negatywne następstwa zagranicznych migracji zarobkowych, które wynikają z rozdzielania przestrzennego członków rodzin.

Zmierzając do opracowania systemowego wsparcia dla rodzin w kryzysie warto na wstępie przyjrzeć się jego istocie, zakresowi, a przede wszystkim skuteczności w rozwiązywaniu sytuacji problemowych. *Wsparciem społecznym* najczęściej określa się wszelką dostępną pomoc, jaką może otrzymać człowiek, który znalazł się w trudnej sytuacji życiowej (materialnej, zdrowotnej, psychicznej czy społecznej). Jest to rodzaj pomocy będący naturalnym następstwem sposobu życia człowieka – życia społecznego oraz jego przynależności do sieci kontaktów społecznych i umiejętności budowania i podtrzymywania więzi. Wsparcie społeczne w swojej pierwotnej wymowie jest odczuwane jako rodzaj stałej więzi z grupą, stanowi podstawę zdrowia psychicznego i właściwego funkcjonowania emocjonalnego². Jest więc działaniem pewnych „sił społecznych”, „sieci społecznych” oraz „spirali życzliwości”, które uzupełniając się wzajemnie i czerpiąc ze swoich doświadczeń tworzą środowisko pomocowe. Najczęściej jednak wsparcie społeczne definiowane jest jako oczekiwana pomoc, dostępna dla jednostki lub grupy w sytuacjach trudnych, stresowych, przełomowych, których ludzie ci nie są w stanie przezwyciężyć³.

Ogromne znaczenie w tego rodzaju oddziaływaniach pomocowych przypisuje się rodzinie, która jest najważniejszym i jednocześnie najsilniej oddziałującym źródłem wsparcia, gdyż stanowi ona pierwsze i najistotniejsze środowisko wychowawcze, a także miejsce zaspokajania potrzeb. To właśnie w niej dziecko uczy się zachowań społecznych, zaczyna wchodzić w krąg relacji z innymi ludźmi i nabywa umiejętności budowania związków, empatii, wzajemnego zaufania i pomagania innym. Rodzina stanowi zatem najbliższy krąg oddziaływań pomocowych w sytuacjach problemowych, stanowi podstawę radzenia sobie w stresie, chorobie, niedoli. Okazuje się, iż wiele trudności napotyka osoby, które z jakichś przyczyn nie otrzymały, bądź nie otrzymują tego rodzaju wzmocnienia od swoich bliskich. Dotyczy to środowisk, kiedy więź rodzinna została czasowo osłabiona lub trwale przerwana, na co narażone są między innymi członkowie rodzin migracyjnych.

² E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, tł. A. Bezwińska i in., Poznań 2012, s. 114-115.

E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1997.

³ S. Kawula, *Wsparcie społeczne*, Warszawa 1999, s. 339; A. Dąbrowska, *Pedagogiczne aspekty percepcji siebie i przestrzeni życiowej przez dorastających z dysfunkcjonalnych środowisk rodzinnych*, Kielce 2009, s. 46-50.

J. Kirenko, *Oblicza niepełnosprawności*, 2006, s. 107.

Należy w tym miejscu wyjaśnić, że nie musi to dotyczyć wszystkich rodzin rozłączonych przestrzennie, czy też wszystkich członków tego typu środowisk, jednak ze względu na nową, specyficzną sytuację życiową jednostki te są bardziej narażone na pewne deficyty dotyczące prawidłowego funkcjonowania.

Analizując problematykę wsparcia społecznego można mówić o różnych jego rodzajach, co uzależnione jest z jednej strony od *interpretacji i doświadczeń osoby potrzebującej pomocy*, z drugiej zaś od *kanalu i wartości*, jakie wsparcie niesie ze sobą. Uwzględniając te aspekty rozróżniamy dwa rodzaje wsparcia. Pierwszy zwany jest *sposzrzegany* i jest efektem świadczącym o skuteczności działania sieci wspierających, a także nabywania doświadczenia w relacjach społecznych. Drugi rodzaj to wsparcie *otrzymywane*, które jest faktycznie otrzymaną pomocą⁴.

W zależności od *typu i sposobu* w jaki pomoc trafia do potrzebującego i czego w głównej mierze dotyczą działania naprawcze oraz na jakim aspekcie się skupiają, wyróżniamy kolejne pięć rodzajów wsparcia. Jest to wsparcie *emocjonalne*, które przejawia się przede wszystkim empatią, przekazywaniem emocji podtrzymujących, uspokajających, aktywnym słuchaniem, troską oraz tym, iż jest nastawione na łagodzenie trudnej sytuacji oraz wyciszanie negatywnych emocji. Drugi rodzaj to wsparcie *poznawcze* (informacyjne), które ma za zadanie poszerzyć wiedzę jednostki na temat sytuacji w jakiej się znajduje oraz przedstawić możliwości i sposoby wydostania się z tych kryzysowych okoliczności. Wsparcie *instrumentalne* natomiast pełni funkcję instruktazu, czyli „daje podpowiedź” jak postępować w konkretnych sytuacjach i co można wykorzystać; jest formą modelowania odpowiednich i skutecznych zaradczych zachowań społecznych. To właśnie ten rodzaj wsparcia jest szczególnie przydatny w poradnictwie zdrowotnym i psychologicznym, gdyż wykorzystuje zasoby środowiska lokalnego oraz jednostki. Kolejny rodzaj działań pomocowych określany jest mianem wsparcia *materialnego* (rzeczowe) i skupia się głównie na pomocy rzeczowej i finansowej, działalności charytatywnej, bezpośrednim działaniu (dokarmianiu, udostępnianiu schronienia, zaopatrzeniu w leki i medykamenty itp.), działalności na rzecz osób potrzebujących; Ostatnie, z prezentowanych rodzajów, to wsparcie *duchowe*, które zgodnie z nazwą nastawione jest na pomoc duchową w sytuacjach kryzysów rozwojowych i egzystencjalnych oraz terminalnych, nasyconych cierpieniem i lękiem; często sprowadza się do duchowej strategii radzenia sobie, wymiany relacji dotyczących sensu i sposobu życia⁵.

Prowadząc rozważania dotyczące charakterystyki wsparcia społecznego należy podkreślić, iż może mieć ono charakter *naturalny* i dotyczy to sytuacji, kiedy

⁴ B. Hajduk, B. Hajduk, *O rodzajach pomocy*, Kraków 2001.

⁵ E. Kantowicz, *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Olsztyn 2001.

podstawę stanowią stałe relacje z osobami bliskimi, na przykład takimi jak: rodzina, partner, grupy przyjaciół, kółka, czy wspólnoty pomocowe. Z uwagi na charakter tychże społeczności, więzi i relacje wsparcia działają tu spontanicznie i nie mają sformalizowanego charakteru; oparte są na zaufaniu, miłości i poczuciu odpowiedzialności za drugiego człowieka. Ze względu na naturalny i silny stopień zażyłości tych relacji wsparcie naturalne jest najbardziej pożądanym i najskuteczniejszym rodzajem pomocy. Jako przykład może posłużyć tu środowisko lokalne, które ze względu na trwałość relacji międzyludzkich jest elementarnym systemem wzmocnienia dla jednostki; jest ono bardziej ustabilizowane w społecznościach wiejskich, niż w miastach i rejonach uprzemysłowionych, gdzie ludzie stosunkowo częściej zmieniają miejsce zamieszkania i zatrudnienia⁶.

W odróżnieniu od wsparcia naturalnego - *wsparcie sformalizowane* opiera się w głównej mierze na regułach i zasadach formalnych, związane jest z instytucjami pomocowymi, grupami zawodowymi, ośrodkami opieki społecznej i zdrowotnej. Więzy, które tu powstają mają charakter formalny, bądź prawny o małym stopniu zaangażowania uczuciowego, czy emocjonalnego. Działalność sformalizowana jest realizowana w środowisku lokalnym przez placówki, służby publiczne lub prywatne, które zajmują się diagnostyką, informacją, doradztwem oraz poradnictwem i profilaktyką w oparciu o projekty opracowane przez specjalistów. Ich profesjonalne zaangażowanie służy przełamaniu bierności, izolacji i marginalizacji zagrożonych jednostek, rodzin i środowisk. Lokalna sieć działań opartych zarówno na wsparciu naturalnym, jak i sformalizowanym stanowi silną sieć powiązań stworzoną dla potrzebujących, którzy znaleźli się w trudnych sytuacjach życiowych zagrożonych, np.: patologią, chorobą, bezdomnością, bezrobociem itp.⁷ Cechą charakterystyczną lokalnego systemu wsparcia i pomocy są wszelkie inicjatywy podejmowane przez ludzi bezpośrednio zaangażowanych w pracę z dziećmi, młodzieżą i rodzicami ze środowisk dysfunkcyjnych, bądź w pracę na rzecz rodzin, które znalazły się w sytuacjach kryzysowych. Społeczność lokalna może być zaangażowana w analizowany rodzaj aktywności na różne sposoby, jednak najczęściej jest to wsparcie dotyczące zaspokajania potrzeb bytowych (pomoc finansowa, rzeczowa, świadczenie doraźnych usług, działalność charytatywna, dożywianie), edukacji, organizacji czasu wolnego dzieci, młodzieży i dorosłych, rozwijania zainteresowań, pomoc w rozwiązywaniu problemów i pogłębianiu kontaktów środowiskowych oraz budowaniu pozytywnych relacji. Różnorodność podejmowanych i wdrażanych przedsięwzięć skupiona jest najczęściej na długofalowej

⁶ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 393.

⁷ Tamże, ss. 49-50.

pomocy i ma na celu zintegrowanie potrzeb działań pomocowych w dzielnicy, szkole, gminie, czy mieście⁸.

Podsumowując zaprezentowane powyżej treści można stwierdzić, że system wsparcia ma charakter naturalny i/lub sformalizowany. Ich zakresy mogą zostać wykorzystane zarówno oddzielnie, jak i łącznie, w zależności od specyfiki ujawnionych problemów oraz od kategorii odbiorców, do których są skierowane. Rodzaj kryzysu implikuje określony rodzaj wsparcia. Jeśli wsparcie naturalne oferowane przez środowisko lokalne okazuje się niewystarczające, to uruchamiany jest profesjonalny mechanizm pomocowy przygotowany, nadzorowany oraz koordynowany przez odpowiednio przeszkolonych pracowników socjalnych, psychologów, pedagogów, lekarzy, prawników oraz specjalistów innych dziedzin w zależności od potrzeb. Należy jednak zaznaczyć nieocenioną wartość kapitału ludzkiego tkwiącego w grupach wsparcia stworzonych zazwyczaj przez osoby mające te same lub podobne problemy i jednakowe cele. Wspólne poszukiwanie sposobów rozwiązywania kryzysów lub zwiększania skuteczności podejmowanych działań znacznie wzmacnia poczucie więzi, bezpieczeństwa w grupie oraz stabilizuje i zacieśnia wzajemne relacje pogłębiając proces działań naprawczych⁹.

Charakterystyka wybranych modeli wsparcia społecznego

Po przestudiowaniu literatury naukowej dotyczącej problematyki organizowania działań pomocowych dla rodzin w kryzysie można stwierdzić, że istnieje wiele modeli interwencji oraz wsparcia społecznego wykorzystywanych w pracy z rodziną lub innymi, otaczającymi ją grupami z kręgów przestrzeni społecznych. Modele te stanowią bazę teoretyczną i metodyczną konstruowanych strategii pomocowych oraz podstawę służącą podejmowaniu profesjonalnej, praktycznej działalności skierowanej bezpośrednio do osób potrzebujących. Bez względu na rodzaj proponowanego wsparcia udzielane jest ono w oparciu o określone zasady, reguły oraz normy działania odwołujące się do podstaw teoretycznych, które można przedstawić w postaci wybranych modeli wsparcia społecznego. Wart podkreślenia jest fakt, iż modele te zazwyczaj tworzą sieć obszarów o jasno określonych celach. Sposoby działań pomocowych mają swoje źródło w określonych teoriach

⁸ A. Dąbrowska, *Pedagogiczne aspekty percepcji siebie i przestrzeni życiowej przez dorastających z dysfunkcyjnych środowisk rodzinnych*, Kielce 2009, s. 48.

I. Jundził, *Potrzeby psychiczne dzieci i młodzieży. Diagnoza i zaspokojenie*, Gdańsk 2000, s. 72.

I. Jundził, *Trudności wychowawcze w rodzinie*, Warszawa 2001, s. 91.

⁹ S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 2002, s. 286-288.

psychologicznych i społecznych i to właśnie one stanowią bazę dla rozwiązań praktycznych. Rodzaj stosowanego modelu warunkowany jest sposobem postrzegania i interpretowania problemu; można zatem mówić o *modelu efektu głównego* oraz *modelu buforowym*. Pierwszy z nich związany jest bezpośrednio ze strukturą społeczności lokalnej i społeczeństwa oraz strukturą wsparcia społecznego. Koncentruje się on na sieciach społecznych powiązań w tym na podstawowych więziach i relacjach. Obszar merytoryczny analizowanego modelu dotyczy takich czynników jak: stan cywilny, role społeczne, przynależność społeczna, kulturowa i etniczna oraz praktyki religijne. Zakłada on ponadto, iż osoby czujące się częścią większej grupy społecznej charakteryzują się silnym poczuciem przynależności (także do różnego rodzaju organizacji), co przekłada się na zwiększenie interpersonalnych umiejętności człowieka i rozwija tkwiące w nim potencjały, a to z kolei ułatwia wewnętrzną mobilizację i daje większą odporność na stres, a także zapewnia naturalny system wsparcia w sytuacji kryzysowej. Różnorodne i wielopłaszczyznowe kontakty społeczne są źródłem pozytywnych doświadczeń, dają poczucie bezpieczeństwa oraz stabilności i przewidywalności świata. Model efektu głównego polega na konstruowaniu systemu wsparcia polegającego na permanentnym dostarczaniu człowiekowi zaplecza w formie zasobów tkwiących w jego otoczeniu lub w jego rodzinie oraz na kształtowaniu poczucia spójności z grupą. Istotna staje się kwestia nabywania kompetencji i umiejętności zachowań społecznych, takich jak właściwe komunikowanie się, asertywność, aktywne słuchanie, negocjacje, empatia. Efektem tego rodzaju strategii jest nawiązywanie rzeczywistej bliskości i utrzymywanie trwałych kontaktów społecznych, na budowanie więzi, których wcześniej nie było¹⁰.

Drugi z wymienionych rodzajów modelu - *buforowy* zakłada, iż wsparcie społeczne stanowi rodzaj buforu bezpieczeństwa, który chroni, a w konsekwencji powoduje obniżenie napięcia, zagrożenia, poziomu stresu. Członkostwo w grupie, naturalne poczucie stabilności i wsparcia jakie zazwyczaj gwarantuje obecność bliskich, rodziny, społeczności lokalnej, daje potencjał wglądu we własne możliwości, wzmacnia samoocenę i likwiduje poczucie osamotnienia, bezradności i zagubienia w obliczu nowej i trudnej, bądź po prostu - kryzysowej sytuacji. Natomiast w okolicznościach, kiedy mamy do czynienia z rozbudowanym systemem kontaktów społecznych i sieci wzajemnych rodzinnych powiązań - sytuacja trudna - odpowiedzialność z nią związana oraz poszukiwanie metod radzenia sobie z problemem, zostaje rozdysponowane pomiędzy członkami grupy, co z jednej strony

¹⁰ Por. S. Radmacher, Ch. Sheridan, *Psychologia zdrowia. Wyzwanie dla biomedycznej modelu zdrowia*, Warszawa 1998.

scala rodzinę, z drugiej zaś zwiększa poczucie własnej skuteczności i zmniejsza obciążenie psychiczne oraz fizjologiczne¹¹.

Mając na celu zaprezentowanie wybranych teoretycznych modeli wsparcia społecznego istotne staje się dokonanie charakterystyki i przedstawienie ogólnych (z uwagi na ograniczoną objętość tekstu) warunków wybranych modeli teoretycznych w celu ukazania i porównania potencjału możliwości udzielania wsparcia oraz różnorodności podejmowanych działań pomocowych.

W pracy socjalnej, a także w terapii najczęściej wykorzystuje się następujące modele wsparcia oraz metody pracy oparte na następujących rodzajach modeli: *funkcjonalnym* (ściśle związany z modelem systemowym), *psychospołecznym*, *behawioralnym*, *poznawczym*, *równowagi*, *pracy grupowej*, *systemowym*. Pierwszy z wymienionych modeli skupia się na poszukiwaniu zależności człowieka i jego otoczenia, na usprawnianiu jego funkcjonowania poprzez zmniejszanie wpływu działań pomocowych. Zakłada się tu, iż człowiek jest uwikłany i uzależniony od wpływów zewnętrznych, zatem analizie podlegają sieci kontaktów i powiązań mające bezpośredni wpływ na jednostkę ludzką. Człowiek i środowisko są bowiem wzajemnie od siebie zależnymi obszarami *przestrzeni życiowej*, w których dochodzi do ciągłego, wzajemnego oddziaływania (interakcji). Wspomniane obszary są środowiskiem życia człowieka, jego otoczeniem. Środowisko nie jest tu rozumiane jako prosta suma elementów, lecz jako *system*, który wraz z jednostką ludzką i jej indywidualnymi cechami stanowi jednolitą konstrukcję. Jednym z jej elementów jest rodzina, która obok szkoły i grupy rówieśniczej należy do podstawowych obszarów przestrzeni życiowej człowieka¹². Kolejny z wymienionych modeli – *psychospołeczny*, nazywany jest również *modelem przemiany psychospołecznej*. Zakłada on, iż ludzie stanowią połączenie genów oraz czynników środowiskowych, a więc przyczyny niepowodzeń, konfliktów i kryzysów tkwią zarówno we wnętrzu jednostki jak i w jej otoczeniu. Założenia analizowanego rodzaju modelu wsparcia pozwalają na stwierdzenie, że wszelkie zmiany jakie dokonają się w systemie społecznym uruchamiają łańcuch przemian w funkcjonowaniu rodziny, a co za tym idzie - również w życiu jednostki i w jej sposobie postrzegania świata; przemiany społeczne wywołują także nowe możliwości rozwoju i uruchamiają umiejętności samonaprawcze¹³. Trzeci z modeli zogniskowany jest wokół roli procesów poznawczych w funkcjonowaniu człowieka, co przekłada się na to, w jaki sposób widzimy i interpretujemy otaczający nas świat. Wszystko, co dzieje się wokół człowieka może być postrzegane, a następnie prezentowane

¹¹ F. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Warszawa 1999.

¹² *Mity i rzeczywistość w terapii rodzin*, red. R. Praszkiej, t. 1-3, Warszawa 1988.

¹³ Por. tamże, s. 16.

i rozważane na różne sposoby, których rodzaj jest ściśle związany z własną percepcją danej sytuacji. Oddziaływanie pomocowe, terapeutyczne, skierowane jest w takich sytuacjach przede wszystkim na modyfikowanie treści myślowych, przekształcanie istniejących schematów, zmianę procesów przetwarzania informacji. Według modelu poznawczego źródłem kryzysu, czy trudności staje się fałszywa ocena, bądź interpretacja zdarzeń, zachowań, nie zaś uwikłana w nie osoba, czy warunki środowiskowe (tamże). Dość zbliżone założenia ma *model równowagi* koncentrujący się na fakcie, iż osoby doznające zagrożenia, niestabilności, czy też kryzysu, znajdują się w stanie nierównowagi psychicznej oraz emocjonalnej. Oznacza to, że stosowane przez nich mechanizmy obronne, mechanizmy radzenia sobie ze stresem, trudnościami oraz metody rozwiązywania problemów, nie są skuteczne (lub przestały takie być) i nie powodują zmiany zaistniałej sytuacji na lepsze. Innymi słowy: zły stan emocjonalny powoduje niewłaściwe wybory strategii radzenia sobie z kryzysem. Konieczne staje się zatem wypracowanie takich metod, które pozwolą na przywrócenie stanu harmonii i dobrego funkcjonowania sprzed wystąpienia sytuacji traumatycznej. Działania pomocowe koncentrują się głównie na zapewnieniu potrzebującym właściwych warunków bytowych, zlikwidowaniu poczucia niestabilności i zagrożenia, a także pomoc w odzyskaniu zdolności radzenia sobie z trudnościami i umiejętności właściwej oceny sytuacji oraz dokonywania właściwych wyborów. Model równowagi zakłada, iż człowiek sam jest zdolny do naprawy i rekompensaty zaistniałych braków pod warunkiem, że zostanie mu przywrócone poczucie bezpieczeństwa i stabilności psychicznej i emocjonalnej¹⁴. Modelem, który łączy w sobie wiele różnych podejść i pozwala na zbiorcze traktowanie rodziny w kryzysie, zauważając zarówno trudności wewnętrzne, jak i powiązania środowiskowe i szerzej - społeczne, jest *model systemowy*. Działania i rozwiązania systemowe opierają się w głównej mierze na przekonaniu, że rodzina, jako całość stanowi system powiązań i musi być traktowana holistycznie, podobnie jak jej relacje w całości układu środowiskowego oraz szerzej - układu społecznego, w jakim się znajduje. Doprowadza to w konsekwencji do poszukiwania w środowisku rodzinnym oraz lokalnym takich zasobów, które mogłyby zapewnić skuteczne wsparcie i pomoc, oznacza poszukiwanie związków problemów jednostki z problemami pojawiającymi się w systemie rodzinnym, a także dalej, globalnie w systemie społecznym. Taki rodzaj wsparcia mógłby obejmować zarówno problemy pojedynczych członków rodziny, jak i rodziny, jako całość.

Wraz z narastającymi trudnościami jakie pojawiają się w relacjach rodzinnych oraz zagrożeniami otaczającego świata wzrasta potrzeba wsparcia społecznego,

¹⁴ Tamże.

pomocy psychoterapeutycznej. Pojawia się konieczność nie wybiórczego, ale całościowego i wielopłaszczyznowego działania, dalekowzrocznego oceniania sytuacji oraz przyjęcie wielorakiej perspektywy umożliwiającej dostrzeżenie wszystkich aspektów badanego zjawiska. Podsumowując warto przybliżyć stanowisko G. Egana, który stwierdza, iż człowiek posiada potencjał do kierowania naturalnym procesem podejmowania decyzji i wszelkie działania pomocowe mogą mu towarzyszyć, lecz nie mogą wspomnianego procesu zastąpić. Zrozumienie go i zaakceptowanie jego reguł jest podstawą kompetentnego pomagania¹⁵. Różne podejścia i sposoby rozwiązywania sytuacji problemowych, czy kryzysowych w pracy socjalnej i działalności pomocowej pozwalają na maksymalne wykorzystanie dostępnych środków oraz wiedzy pochodzącej z odmiennych dziedzin, na łączenie idei w celu uzyskania pożądanego efektu i zaktywizowania zasobów tkwiących w jednostce, rodzinie oraz środowisku lokalnym¹⁶.

Rekomendacje dla modelu wsparcia ukierunkowanego na rodziny migracyjne

Profesjonalne zharmonizowanie działań specjalistów oraz zakresu ich zadań, a także wykorzystanie istniejących wyników badań oraz cykliczne uzupełnianie nowymi rezultatami empirii pozwala na określenie kierunków pomocy dla rodzin, w tym dzieci i adolescentów ze środowisk rodzinnych, w których występują określone rodzaje kryzysów. Szczególnej uwadze powinny zostać poddane rodziny rozłączone z powodu migracji zarobkowej rodzica, bądź rodziców. Jest to nowy typ rodzin, który wymaga wnikliwego rozpoznania oraz określenia indywidualnych rodzajów wsparcia zarówno o charakterze profilaktycznym, jak i terapeutycznym. Zaprezentowane poniżej wytyczne zostały zgromadzone w oparciu o wyniki badań własnych, a także tych, które były dotychczas prowadzone w Polsce oraz wybranych krajach świata. Podejmując współpracę z rodzinami rozłączonymi z powodu migracji zarobkowej warto mieć na uwadze fakt, iż występujące w nich sytuacje kryzysowe mogą pozornie sprawiać wrażenie analogicznych, jednak w rzeczywistości może okazać się, iż różnica wynika z przyczyn ich powstania, co z kolei wymaga zaprojektowania specjalistycznych oddziaływań naprawczych. Wynika z tego wniosek, że nie jest możliwe stworzenie uniwersalnego modelu wsparcia dla rodzin migracyjnych, a jedynie wypracowanie różnorodnych, wielowymiarowych wskazań opartych na solidnej, wnikliwej diagnozie. Skuteczny sposób

¹⁵ G. Egana, *Kompetentne pomaganie*, 2002, s. 50 i nast.

¹⁶ I. Krasiejko, *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Katowice 2010.

postępowania z ujawnionymi problemami rodzin migracyjnych powinien więc być oparty na indywidualnym podejściu do istoty jej deficytów i wymaga opracowania wewnętrznych scenariuszy postępowania o takim właśnie charakterze.

Autorka niniejszego artykułu podejmuje próbę opracowania modelowych działań pomocowych ukierunkowanych w pierwszej kolejności na rodzinę jako całość, a następnie dokonuje ich uszczegółowienia i wytycza je dla dzieci, w tym dorastających jednostek¹⁷. Prezentację oddziaływań rozpoczyna od zwrócenia uwagi na ustawowe zagwarantowanie podnoszenia kwalifikacji zawodowych nauczycieli i pedagogów szkolnych oraz wszystkich osób z instytucji zajmujących się na co dzień pracą z rodzinami w kryzysie, wśród których mogą także znaleźć się rodziny migracyjne jako te, które znajdują się w grupie podwyższonego zagrożenia na sytuacji problemowe. Rezultaty owych działań powinny koncentrować się wokół wielu kwestii, jednak priorytetowo należy potraktować zagadnienia związane ze zmniejszeniem lub wyeliminowaniem negatywnego i oceniającego postrzegania rodziców migrujących zarobkowo, na rzecz dostrzegania ich determinacji w zdobywaniu środków na utrzymanie rodziny i zapewnienie lepszej przyszłości swoim dzieciom. Istotne jest też upowszechnianie wiedzy o funkcjonowaniu społecznym (rodzinnym, szkolnym, rówieśniczym) dzieci w sytuacji rozłąki migracyjnej oraz o właściwszych sposobach postępowania wychowawczego. Niewiele jest szkół, w których przekazuje się rodzicom informacje o potrzebie uregulowania sytuacji prawnej dziecka, szczególnie ustanowienia opiekuna prawnego, zwłaszcza w przypadku migracji obojga rodziców lub wyjazdu za granicę samotnego rodzica. Za najważniejszą kwestię powinno uznać się tworzenie atmosfery współdziałania wychowawcy z rodzicem/opiekunem dziecka, sprzyjającej częstym kontaktom, rozmowom i wzajemnej informacji na temat zachowań dziecka w grupie rówieśniczej, jego problemów i trudności w nauce czy też zachowaniu. Należy zatem zapewnić techniczne środki dla bezpośredniego kontaktu i pełnej informacji rodziców migrujących zarobkowo ze szkołą (telefoniczne dyżury pedagoga i wychowawców, kontakt mailowy). Zaleca się też kadrze pedagogicznej placówek oświatowych zwiększoną aktywność do szukania możliwości kontaktu z uczniami. Łączność ta jest nieoceniona dla stałego monitorowania sytuacji rodzinnej, a w rezultacie przyczynia się do wczesnego rozpoznania czynników ryzyka zwiększających możliwość wystąpienia zaburzonych zachowań. Kolejnym zadaniem dla

¹⁷ Por.: A. Dąbrowska, *Sytuacja rodzinna i społeczna dzieci rodziców migrujących zarobkowo z województwa świętokrzyskiego*, Kielce 2011.

Zostały tu zawarte także między innymi rekomendacje wykorzystane do opracowania holistycznego modelu wsparcia dla rodzin migracyjnych, który znajdzie się w monografii przygotowywanej przez autorkę niniejszego studium.

pedagogów jest zapewnienie na terenie placówki możliwości opieki i pomocy dziecku w sytuacji czasowej niepełności rodziny poprzez organizowanie różnych form opieki psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci nieradzących sobie z rozłąką z rodzicami i negatywnymi skutkami ich nieobecności. Znaczącą rangę wśród analizowanych działań pomocowych ma uświadamianie rodziców, które może być realizowane poprzez przygotowanie i rozpowszechnianie materiałów informacyjnych z elementarną wiedzą dotyczącą sytuacji prawnej, szkolnej, wychowawczej i społecznej dziecka wychowującego się w środowiskach rodzinnych rozłączonych przestrzennie z powodu migracji zarobkowej matki/ojca/obydwójga z nich. Konieczne jest budowanie środowiskowego systemu pomocy rodzinie migracyjnej – profilaktyki związanej z dotarciem do osób planujących wyjazd, diagnostyki sytuacji problemowych (niebezpiecznych zjawisk) zanim jeszcze utrwala się ich ewentualne negatywne konsekwencje. Nie można zapominać o okolicznościach związanych z pojawiającymi się trudnościami w relacjach rodzinnych związanych z readaptacją po powrocie z migracji, zwłaszcza tej długotrwałej; zdarza się, że okoliczności te powodują, iż na przykład powracający rodzic potrzebuje wsparcia w ponownym zaaklimatyzowaniu się we własnym środowisku rodzinnym. Istotne znaczenia ma tu konstytuowanie się lokalnych form kompensacji rozłąki lub wprowadzanie do już istniejących nowych działań ukierunkowanych na rodziny rozłączone geograficznie (rodzinne poradnie, poradnie zdrowia psychicznego, świetlice socjoterapeutyczne, zajęcia aktywizujące i integrujące dla dzieci i rodziców). Skuteczne pomaganie nie może ograniczyć się do zaangażowanie jednej placówki, np. szkoły, lecz powinno polegać na współdziałaniu z nią różnych instytucji i organizacji w zakresie przeciwdziałania negatywnym skutkom rozłąki migracyjnej w odniesieniu do rodziców, dzieci i młodzieży¹⁸. Należy też zagwarantować środki na kampanie informacyjne oraz programy profilaktyczne i wczesnej interwencji skierowane na rodziny migracyjne. Podstawowym celem jest skoncentrowanie się na utrzymaniu trwałości więzi wewnątrzrodzinnych, dlatego też zaleca się uruchomienie wsparcia społecznego polegającego na dbaniu o kontakty rodzin i dzieci w środowisku lokalnym. Duże znaczenie ma tu działalność organizacji pozarządowych funkcjonujących w skupiskach społecznych, głównie na osiedlach w dużych miastach oraz przy urzędach gmin w mniejszych miejscowościach. Pracownicy tychże instytucji powinni być wyposażeni w niezbędną wiedzę z zakresu problematyki rozłąki migracyjnej, ze szczególnym wyczuleniem na ewentualne negatywne aspekty zjawiska. Działania należy rozplanować w perspektywie czasu i zadbać o ich systematyczny charakter. Niezbędnym warunkiem jest zapewnienie środków finansowych na kształcenie

¹⁸ Por. tamże, s. 34.

specjalistów, w tym również stworzenie nowej grupy zawodowej – profesjonalnych mediatorów i doradców z zakresu tematyki rodzin rozłączonych z powodu migracji zarobkowej rodziców, którzy będą dbać o zapobieganie występowania negatywnych konsekwencji rozłąki rodzin. Konieczne jest zapewnienie środków finansowych na kształcenie nauczycieli i pedagogów przez specjalistów z zakresu prawa rodzinnego, seksuologii, psychologii, pedagogiki, a następnie uruchomienie wsparcia wyspecjalizowanych grup z obszaru wymienionych profesji. Tego rodzaju systemowe działania pomocowe uświadamiają, iż powtarzające się lub trwające dłuższy czas okresy rozłąki stają się powodem deprivacji potrzeb seksualnych, emocjonalnych, a także przeciążenia obowiązkami pozostającego z dziećmi współmałżonka. Ten, który opuszcza czasowo środowisko rodzinne i nie bierze czynnego w nim udziału, może mieć problemy z zaspokajaniem potrzeb poszczególnych członków własnej rodziny. Po powrocie z kolei (zwłaszcza długotrwałym) może pojawić się kryzys związany z dostosowaniem się do nowej sytuacji; potencjalną jego formą może być konflikt małżeński i trudności w nawiązaniu kontaktu z dziećmi. Istotne znaczenie przy wprowadzeniu rozwiązań modelowych w systemie pomocy rodzinom ma korzystanie ze sprawdzonych rozwiązań z innych krajów Europy Zachodniej. Przykładem dobrych praktyk jest utworzenie wieloaspektowych działań skierowanych na poprawę funkcjonowania rodzin (w tym środowisk rozłączonych geograficznie) poprzez utworzenie Świetlic Rodzin lub Ośrodków Rodzin, w których specjaliści różnych profesji podejmowałyby próby: rozwijania umiejętności rodzicielskich poprzez kształtowanie właściwych postaw i stylów wychowania, uczenia budowania i podtrzymywania więzi rodzinnych, np. w czasie migracji zarobkowej, uczenia rozładowywania konfliktów pomiędzy małżonkami oraz rodzicami i dziećmi, zwłaszcza w sytuacji powrotów po dłuższej rozłące migracyjnej, organizowania czasu wolnego, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji dorastających z rodzin migracyjnych, wspierania w trudnych sytuacjach związanych także z przeciążeniem obowiązkami rodzica pozostającego z dziećmi w kraju, pomocy prawnej, szczególnie w okolicznościach przed migracją zarobkową rodzica/rodziców, w celu uregulowania prawnej sytuacji dziecka, zapobiegania ujawnieniu się/szerzeniu negatywnym konsekwencjom rozłąki migracyjnej. Należy szczególnie rozważyć określić cele działalności w/w ośrodków, których priorytetem powinna być edukacja oraz współpraca z rodzicami na rzecz poprawy sytuacji rodzin, a w szczególności środowisk rozłączonych przestrzennie z powodu migracji zarobkowej. Ważne jest, aby w przygotowaniu programów tworzonych dla tego typu środowisk uczestniczyli przedstawiciele rodzin migracyjnych. Dobrym rozwiązaniem wydaje się być włączenie ich do pracy – wolontariatu w środowisku lokalnym. Byliby to specjaliści wyłącznie z zakresu wsparcia dla rodziców i dzieci z rodzin rozłączonych z powodu migracji zarobkowej. Ważne

jest, aby system wsparcia był nastawiony w głównej mierze na profilaktykę. W sytuacjach kryzysowych natomiast, wymagających działań naprawczych, należy pamiętać o podmiotowym podejściu do każdego zaistniałego problemu oraz indywidualnym traktowaniu każdej potrzebującej jednostki.

Celem tej publikacji jest wskazanie rekomendacji również dla modelowych działań pomocowych ukierunkowanych na dzieci i młodzież w fazie dorastania. Podobnie jak w odniesieniu do rodzin, priorytetowym wskazaniem jest wyposażenie wszystkich osób współpracujących z dziećmi i młodzieżą w szczegółową wiedzę z zakresy specyfiki poszczególnych faz rozwoju człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem okresu adolescencji. Ważne jest dostosowanie istniejących programów pracy z dziećmi i młodzieżą do autentycznych potrzeb uwzględniających deficyty w ich środowiskach rodzinnych, a szczególnie potrzeb i problemów rodzin migracyjnych; niezmiernie istotne jest tu permanentne pogłębianie wiedzy przez nauczycieli o najnowsze wyniki badań dotyczące problematyki młodzieży wychowującej się w rodzinach rozłączonych przestrzennie, a także o aktualne wskazania pomocowe z analizowanego obszaru tematycznego. Istotne znaczenie ma organizowanie rówieśniczych grup wsparcia; są to rozwiązania, które znalazły zastosowanie w innych państwach i odznaczają się wysokim poziomem efektywności¹⁹. Państwo, czy też poszczególne gminy powinny przeznaczyć środki finansowe na działania związane z rozwojem i bezpieczeństwem dzieci i dorastających jednostek wychowujących się w rodzinach migracyjnych. Pojawienie się zarówno tego nowego typu rodzin, jak też ich wewnętrznych problemów wynika zazwyczaj z przyczyn niezależnych od rodziny, lecz uwarunkowane jest sytuacją społeczno-gospodarczą kraju. Stąd też w uzupełnianie ewentualnych deficytów powinno włączyć się państwo, a działania te powinny zostać uznane za kluczowe. Należy położyć nacisk na zintensyfikowanie i skoordynowanie lokalnych działań pomocowych, których priorytetem jest rozbudowanie środowiskowego zaplecza pomocy rodzinom, głównie rozłączonym geograficznie, a także wychowującym się w tych środowiskach dzieciom oraz dorastającym, których sytuację można uznać za podwójnie trudną. Jej specyfika wynika z jednej strony z wyjątkowej fazy rozwoju, z drugiej zaś z funkcjonowania w nowych i nieznanych dotąd okolicznościach rodzinnych. Wskazane jest wykorzystanie w tym zakresie doświadczenia członków rodzin migracyjnych. Ich wiedza jest nieocenionym wkładem w organizowanie założonych przedsięwzięć, które powinny ogniskować się wokół

¹⁹ Na Filipinach organizowane są grupy wsparcia dla dzieci i młodzieży z rodzin transnarodowych, składające się z rówieśników wychowujących się w takich właśnie środowiskach rodzinnych. Okazało się, że jest to skuteczna forma pomocy o charakterze emocjonalnym (por. tamże).

konstruowania programów profilaktycznych. Warto przy tym pamiętać, aby ich treści były wzbogacane i ewaluowały wraz z permanentnie pozyskiwanymi wynikami badań, których cele będą obejmować następujące kwestie: stabilność rytmu życia rodzin migracyjnych, stabilność emocjonalną wynikającą z powtarzających się spotkań i rozstań z migrującym zarobkowo rodzicem, co może prowadzić do napiętej sytuacji i rozluźnienia więzi - zdarza się, że spotkania są identyfikowane jedynie z przywożonymi prezentami. Badania powinny także koncentrować się na poznaniu umiejętności dostosowania się migrujących rodziców do zmieniającej się i żyjącej własnym życiem rodziny oraz spraw osobistych (zmieniającego się z upływem czasu) dziecka, co również może powodować rozluźnienie więzi, tęsknotę dziecka za nieobecnym rodzicem i równocześnie mocniejsze przywiązywanie się do tego, który pozostaje w kraju, szukanie wsparcia jedynie w nim, co także skutkuje zaburzonymi relacjami rodzinnymi; zakłócenie identyfikacji z własną płcią; dotyczy to sytuacji, kiedy np. matka jest osobą wychowującą syna lub synów (należy przypomnieć, że osobami najczęściej migrującymi są ojcowie); wyjaśnienie dzieciom i dorastającym decyzji o migracji zarobkowej - chodzi o wyeliminowanie błędnego przekonania, że dobre, czy bardzo dobre warunki materialne są sensem życia; osłabienie klimatu emocjonalnego w rodzinie polegającego, np. na usamodzielnieniu się małżonków, czy rozluźnieniu więzi z dziećmi lub współmałżonkiem²⁰. Niezbędne jest tworzenie lokalnej oferty środowiskowych punktów wsparcia dla dzieci i młodzieży; ważne jest, aby zatrudnieni w nich byli specjaliści znający specyfikę funkcjonowania rodzin migracyjnych. Dla konstruowania skutecznego modelu działań pomocowych ukierunkowanych na dorastających konieczne jest korzystanie z wiedzy wielu specjalistów współpracujących z dziećmi i młodzieżą zarówno tych z rodzin prawidłowo funkcjonujących, jak też dysfunkcyjnych i patologicznych. Tego rodzaju strategia wynika z faktu, iż wymagana jest współpraca osób o różnych doświadczeniach, aby stało się możliwe opracowanie jak najbardziej profesjonalnych sposobów pomagania zwłaszcza nowym, mało znanym typom rodzin, do których zalicza się rodziny migracyjne.

Zaprezentowane powyżej rekomendacje wymagają dodatkowo uwzględnienia kilku ważnych czynników. Pierwszy z nich wskazuje na poznawanie mocnych i słabych stron dziecka, dorastającego i rodziny – nie należy koncentrować się wyłącznie na trudnościach i problemach oraz zagrożeniach, gdyż takie postępowanie skutecznie blokuje komunikację i współpracę z rodziną, a więc i poszukiwanie odpowiednich rozwiązań; ważne, aby zogniskować energię na mocnych stronach,

²⁰ Por. T. Kukołowicz, *Sytuacja wychowawcza w nowych kategoriach rodzin w okresie transformacji ustrojowej*, w: *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, Warszawa 2001, s. 65.

odnaleźć naturalne mechanizmy obronne rodziny, wzmocnić jej zasoby i kompetencje; należy pamiętać o unikaniu stygmatyzacji rodzin migracyjnych. Warto pamiętać, iż kryzysy w rodzinie mogą być nie tylko niszczące, ale i budujące. Jeśli ujawnione zostaną nieprawidłowości dotyczące niepowodzeń szkolnych dziecka lub dorastającej jednostki, to zaleca się traktowanie ich jako wzbogacających doświadczeń, a nie choroby. Należy też dołożyć starań, aby nauczyć młodego człowieka postrzegać kryzysy jako stan przejściowy. Specjaliści podejmujący pracę z dzieckiem powinni też mieć świadomość niejednoznacznych objawów - problemy w prawidłowym funkcjonowaniu rodziny mogą objawiać się w różnej formie i mieć wielorakie podłoża, np.: jako niepowodzenia szkolne, zmiany zachowania, agresja, apatia. Stąd właśnie wynika potrzeba wypracowania zindywidualizowanych metod działania i podejścia, które jest właściwe dla konkretnego ucznia. Trzeba zdawać sobie sprawę, że nie ma jednolitej strategii postępowania, co oznacza, że brak jest uniwersalnego rozwiązania dla pojawiających się problemów. To, co okazuje się skuteczne i dobre dla jednego młodego człowieka, może nie przynieść żadnych wymiernych efektów innemu. Wpływa stąd wniosek, iż złożoność czynników (przyczyny problemów) jest przeważnie skomplikowana i uzależniona od wielu różnych aspektów, co sprawia, iż trudno jest jednoznacznie ją zdefiniować. Problematyczność sytuacji i ich dynamika wymusza pozyskiwanie i analizowanie informacji z różnych źródeł, porównywanie ich i wyciąganie wniosków. Każda kryzysowa sytuacja rodzinna nie powinna być traktowana jako *stan*, lecz powinna być uznawana za *proces* odznaczający się własną, specyficzną dynamiką²¹.

Reasumując: współpraca z dzieckiem i jego najbliższym otoczeniem bez profesjonalnego zaangażowania (nawiązanie kontaktu, poznanie sytuacji, rozpoznanie głównych deficytów itp.) wykwalifikowanej kadry w ich wewnętrzne sprawy nie przyniesie pożądanych rezultatów w postaci zaprojektowania stosownych działań pomocowych. Sugeruje się więc, aby ten rodzaj współpracy uwzględniał następujące kwestie: bezpośrednie zaangażowanie nauczyciela lub wychowawcy, aktywne słuchanie, nauczanie dzieci i adolescentów wyrażania negatywnych emocji i pozwalanie na ujawnianie ich, zachęcanie do rozmowy o uczuciach i emocjach, szczególnie tych negatywnych związanych na przykład z rozłąką migracyjną (poczucie lęku, beznadziejności, braku wsparcia i kontroli, odrzucenia), wyjaśnianie emocji i uczuć, podkreślanie ich naturalności i uświadamianie dzieciom i dorastającym jednostkom prawa do przeżywania negatywnych stanów emocjonalnych, szczerłość względem osób potrzebujących wsparcia, zachęcanie opiekunów/rodziców

²¹ H. Tomaszewska, *Poznanie rodzinnej i szkolnej sytuacji dziecka z rodziny migracyjnej*, w: *Szkola wobec mobilności zawodowej rodziców i opiekunów. Niezbędny nauczyciela*, Warszawa 2008, s. 41-48.

do częstego komunikowania dzieciom dobrych uczuć i pozytywnych emocji, budowania poczucia bezpieczeństwa i stabilności²².

Podsumowanie

Niektóre rodziny pokonują pojawiające się problemy bez zewnętrznej pomocy, inne muszą natomiast otrzymać wsparcie instytucjonalne, aby wrócić na właściwą drogę funkcjonowania.

Powyższe treści koncentrują się na charakterystyce najczęściej stosowanych sposobów wspomagania społecznego, w tym socjalnego, terapeutycznego i dydaktycznego w pracy z rodzinami, w tym dziećmi i młodzieżą, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Ponadto zwrócono uwagę na potrzebę podjęcia działań pomocowych ukierunkowanych na rodziny migracyjne i dokonano opracowania wskazań służących łagodzeniu, bądź likwidowaniu potencjalnych deficytów. Tematyka funkcjonowania rodzin rozłączonych z powodu migracji zarobkowych matki/ojca lub obydwojga z nich oraz konstruowania dla nich modelu wsparcia stanowi zatem istotne wyzwanie dla pedagogów, psychologów, pracowników socjalnych, prawników i wszelkich osób kierujących swą aktywność na rzecz organizowania działań pomocowych. Warto przy tym pamiętać, iż współczesna dynamika i skala procesów migracyjnych z Polski i do Polski wymaga konsolidacji sił i aktywnej reakcji państwa w postaci koherentnej polityki migracyjnej realizowanej na poziomie centralnym, regionalnym oraz lokalnym. Nie bez znaczenia są też wskazania sugerujące zmiany polegające na skoordynowaniu i usystematyzowaniu działań zogniskowanych wokół współpracy szkoły, pracowników socjalnych, sędziów rodzinnych itd. Wszelka aktywność oraz wielopoziomowe i interdyscyplinarne współdziałanie prowadzi do poszerzania wiedzy o nowe doświadczenia rodzinne, dzięki czemu łatwiej jest tworzyć programy profilaktyczne oraz naprawcze dla ujawnionych deficytów w określonych typach rodzin, zwłaszcza tych, które dotychczas nie zostały wystarczająco rozpoznane.

Anna Dąbrowska: Selected models of social support for families in crisis. Help actions recommendations for migrational families

The interest in the problems of help and support provided to children and families in their living or local environment has increased over the last two decades. Families need help in solving the problems of everyday life, dealing with children, as well as solving a variety of emerging crises. Helping activity is taken

²² Por.: E. Herbert, *Rozwój społeczny ucznia*, Gdańsk 2010.

by assistance centers, public and private services whose activity is focused on the following areas: diagnosis, information, advice and prevention. Direct support for the family, and the consequential for child, covers many aspects, the most important of which are: compensating the environmental and organic gaps, educational prevention and emergency assistance in crisis situations.

Migrational families are in the specific situation because their potential problems are still not thoroughly identified (audited), that obstructs the development of a comprehensive model for their support. This article, however, includes selected indications which may serve as a source material for a potential model, and were gathered on the basis of previous studies of geographically separated families.

Keywords: model, support, help, family, children, youth, migration, migrational family.